

MODELE MILITARE ALE ISTORIEI EUROPENE: SOLDATUL DE LEGIUNE.

Military Paradigms of European History: the Roman Legionary Soldier?

Lector univ.dr. FÁBIÁN István
Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

Abstract: The paper has as aim to approach and analyze a few aspects of one of the most debated and most known figure of history: the Roman legionary. Creator of Empire, conqueror, political tool, and factor of Romanization the legionary had a crucial contribution not only in the territorial expansion of the Roman Empire but, in maintaining an Imperial order meant to create an unified and powerful state. The paper lays stress on such aspects as military and doctrinal training as mechanisms of creating an “European soldier”.

Keywords: Roman Empire, legionary, pax romana, Vegetius, physical training, indoctrination.

Armata romană a fost una din forțele cele mai eficiente din istorie. Organizarea și tacticile folosite erau foarte avansate și nu au fost egalate până în epoca modernă. Și chiar dacă progresul tehnic a făcut ca armata imperială să fie depășită, metodele de instrucție, ideologia soldățească, impactul civilizator al armatei au dus la crearea unei paradigme militare care cu greu poate fi egalat până în zilele noastre¹.

Lucrarea de față se va referi doar la soldatul de legiune din epoca principatului, când armata romană, cu urmare a reformelor lui Caius Marius a devenit o armată profesionistă ce funcționa pe bază de voluntariat.² Legal, toți cetățenii romani erau obligați să îndeplinească serviciul militar când statul le-o cerea, dar încorporarea forțată era extrem de nepopulară în special în Italia. De altfel, serviciul militar era mai atrăgător pentru păturile mai sărace ale societății. Armata asigura membrilor acestora hrană, îmbrăcăminte, servicii medicale, venituri constante mai bune decât și-ar fi putut permite în alte condiții. Pentru cei capabili, și cu destulă

¹ Adrian Goldsworthy, *Totul despre armata romană*, Buc, RAO, 2009, p.4

² Francois Gilbert, *Le soldat romain, a la fin de la republique et sous le haut Empire*, Paris, Edition Errance, 2004, p.23

educație exista șansa promovării, ceea ce însemna soldă mai mare și condiții mai bune de trai și, de ce nu ascensiune socială. Registrele financiare arată clar că unii soldați reușeau să strângă sume considerabile de bani și erau singura categorie socială căruia i se permitea să și facă testamentul chiar dacă părinții erau încă în viață. Totuși, prețul era destul de mare: în afară de riscurile inerente meseriei, soldații erau supuși unui sistem disciplinar deosebit de sever, pedepsele corporale și cele capitale fiind impuse aproape după bunul plac al comandanților. La acesta se adaugă faptul că nu se puteau căsătorii (iar căsătoriile încheiate înaintea înrolării erau anulate). Chiar și așa mulți soldați își întemeiau familii în timpul serviciului militar, obicei încurajat de comandanți mai ales în provinciile proaspăt cucerite. Armata se transforma astfel dintr-o forță ocupațională în factor civilizator/de romanizare/ aspect cu care nu se poate lăuda nicio armată modernă.

Care au fost factorii care au transformat soldatul de legiune într-un model militar?

Totul pornea deja de la birourile de recrutare: Vegetius³ descria recrutul ideal deși, unele din ideile sale ar putea fi astăzi etichetate drept „rasiste”, el considera că bărbații crescuți într-o regiune cu climă temperată, mai degrabă decât în provinciile orientale cu climă mai fierbinte se dovedeau soldați mai de încredere. De asemenea erau preferați bărbații din zonele rurale: la modul ideal se făcea apel la legenda hoplitului-țăran însă la modul practic cei care crescuseră la țară erau mult mai obișnuiți la condițiile grele, deci timpul acordat exercițiilor fizice era mult mai redus decât pentru orășeni. Vegetius descrie de asemenea faptul că erau preferați oamenii scunzi (între 1.70-1.77 m) dar mai vânjoși deoarece forța era mai importantă decât înălțimea. Tot el ne informează asupra vârstei de incorporare: 17 până 46 de ani⁴ De remarcat faptul că, deși autorii epocii de început al Principatului (sec. I. p.Chr.) afirmau necesitatea preeminenței recruților de origine italoită, ca exponenți ai latinității, datele statistice spun altceva: recruții din această zonă formau 65% din numărul soldaților de legiune dislocați în provincii pentru secolul în discuție. Ei mai degrabă preferau serviciul în cohortele urbane și pretoriene, care era mai puțin lung, mai puțin dur și mai bine remunerat⁵. În secolul II p.Chr. italoții formau doar 20-25% din efectivele legiunilor. Provinciile vestice: Hispania și Gallia Narbonensis erau principalii furnizori de recruți pentru legiunile staționate în zonele cu comunități reduse de cetățeni romani.⁶

³ Goldsworthy, *op.cit.*p.77

⁴ **Ibidem** p.78

⁵ Gilbert, *op.cit.*p.23

⁶ **Ibidem** p.23

Acțiunile de recrutare erau conduse de guvernatorul provincial dar existau și agenți de recrutare itineranți(*delectator*). Prima etapă era cea de *probatio* verificarea condiției fizice al recruților (dar și al statutului juridic întrucât sclavii, în condiții normale, nu aveau voie să se înroleze). După ce au trecut de *probatio* recruții erau trimiși la unitățile lor și probabil tot atunci li se dădea *signaculum* o tăbliță de plumb gravată cu numele soldatului ce era purtat în gât într-o pungă de piele cu aceeași funcție ca plăcuțele de identitate ale soldaților contemporani.⁷ Urma depunerea jurământului (*sacramentum*) față de împărat: „*Jur să mă angajez să servesc împăratul și să nu mi abandonez serviciul fără ordin și înaintea expirării angajamentului*”. Teoretic fiecare recrut trebuia să pronunțe separat dar în cazul în care erau mulți, pronunța un singur individ iar restul afirmau „*Idem in me*”⁸. Urma trimiterea recrutului la unitatea de destinație. Ceea ce este remarcabil este faptul că din punct de vedere militar încă nu era *miles* (soldat) cu toate drepturile ci doar un *tiro* „*albastru*” echivalentul termenului de „boboc”. Tot odată cu sosirea la unitatea desemnată recrutul era pus sub comanda unui soldat experimentat care trebuia să-i prezinte însemnele de grad, regulamentele militare etc. Comparativ, se poate observa că există foarte multe asemănări cu etapele înrolării în armatele moderne. Ca și comparație, Legiunea Franceză folosește cam același „desfășurător” al înrolării, examenului fizic și al depunerii jurământului ca și armata romană⁹. Mai mult decât atât până și statutul recrutului (până la sfârșitul perioadei de instrucție) este asemănător cu cel a *tiro*-ului roman, mai ales prin sistemul *binomului*.(alocarea recrutului lângă un soldat experimentat)

Instrucția legionarului și pregătirea lui „ideologică” au fost subiectul multor cercetări în domeniu. De aceea am dori să insistăm pe scurt asupra acestor aspecte: instrucția militară, care dincolo de deprinderea „*meșteșugului armelor*” dorea crearea unei mașini de război unice prin disciplina și spiritul de trupă, și în al doilea rând, crearea unei *forma mentis militiae* care să ajute legionarul să devină un eficient instrument politic.

Primul aspect, instrucția, se concentra mai întâi pe dezvoltarea forței fizice și deprinderea cu disciplina. În primele patru luni exercițiile prevedeau marșuri lungi și tot Vegetius este cel care ne dă informațiile cele mai clare în acest sens: „*deja la începutul instrucției tirones trebuie învățați cu pasul militar(militaris gradus). Nimic nu este mai important în timpul marșului sau în linia de bătaie ca toți soldații să poată să țină pasul(...)*acest lucru nu poate fi obținut decât prin

⁷ **Ibidem** p.23

⁸ **Ibidem** p.28

⁹ <http://www.legion-recrute.com/fr/chronologique.php>

*exerciții continue. În ritm de marș în cinci ore, un soldat trebuie să facă 20.000 de pași pe timp de vară (adică 20 mile romane – în jur de 30 km-n.n.) în marș forțat(plenus gradus) 24.000 pași(36 km), tot ce depășește acest mod de deplasare este alergare(cursus) și nu poate fi măsurat”¹⁰ Ca o comparație Clausewitz în faimoasa lucrare *Despre război* scria în 1831 : „pentru armatele din vremea noastră s-a stabilit că un marș de 3 mile (22.5 km-n.n.) este treaba obișnuită a unei zile,care trebuie redusă la 2 mile pentru distanțele lungi(...) pentru o divizie de 8.000 de oameni un asemenea marș durează în teren șes și cu drumuri mediocre .de la 8 la 10 ore, iar într-o regiune muntoasă, de la 10 la 12 ore. Un marș de 5 mile (37,5 km) impune deja o oprire de mai multe ore, iar o divizie de 8000 oameni nu –l va face, chiar cu drumuri bune , în mai puțin de 16 ore”¹¹ Trebuie făcută precizarea că marșurile se făceau cu echipamentul complet care la soldații de legiune oscila între 40-44 kg. Alături de aceste exerciții de marș, care au dispărut în Evul Mediu și au fost reluate în armatele epocii moderne, *tirones* mai erau supuși unor exerciții ale căror nivel de dificultate creștea odată ca trecerea timpului. De la antrenamentul individual, cu arme de lemn și scuturi de răchită cu dimensiunile celor reale dar mult mai grele decât acestea, se trecea la exerciții pe perechi, apoi grupe mai mari și până la unități întregi. De asemenea trebuiau să învețe să înoate și să folosească și arme care nu erau în dotarea standard al legionarilor. Scopul era nu numai de a i deprinde tainele luptei la distanță sau de aproape ci să și fortifice spiritul de camaraderie, și mai ales, disciplina. „Scopul exercițiilor nu este numai fortifierea fizică ci și cea mentală. Un alt instrument de disciplinare este puniția”, întrucât regulamentele lor pedepsesc cu execuția nu doar dezertarea ci și abateri mult mai mici (...)ascultarea ordinelor ofițerilor este atât de bine pusă la punct încât este onoarea întregii armate pe timp de pace iar în bătălie îi transformă într-un singur trup (...) Exercițiile lor nu se deosebesc cu nimic de lupta reală(...)de aceea aplicațiile lor pot fi denumite bătălii fără sânge, iar bătăliile angajate de ei, exerciții sângeroase”¹² Sub supravegherea unor ofițeri denumiți *campidoctor* sau *magister campii* ori *exercitator* probabil centurioni, în primele patru luni *tirones* treceau de instrucția de bază și erau selectați. Nu toți recruții erau promovați, unii erau excluși din legiuni și trimiși la partea sedentară, mai ales pe motive de disciplină. Dacă avem în*

¹⁰ Vegetius, *Epitome:of military science* (trad. N.Milner), Liverpool University Press, 1994, p.10

¹¹ Carl von Clausewitz, *Despre război*, Buc, Ed Antet, p.152-153

¹² Iosephus Flavius, *Bellum Iudaicum* 3.5.71-92 în Romai történelem. Szöveggyűjtemény,(Borhy László ed.) Osiris, Szeged, p.87-88

vedere că termenul de *legio*- are la bază cuvântul *legere* –a alege atunci este clar că nu toți recruții aveau dreptul să intre într-o asemenea unitate considerată de elită.

Dincolo însă de antrenament apare și dimensiunea psihologică „ideologică” ce a constituit de fapt secretul supraviețuirii armatei romane, și a Imperiului Roman. Sistemul de recompense organizat pe criteriul faptelor de curaj (și care se menține până în zilele noastre) a fost una din mecanismele motivaționale cele mai eficiente: de aceea Polybius credea că unul din motivele cele mai importante pentru succesul militar al Romei a fost grija cu care își răsplătea soldații curajoși.¹³ Și nu vorbim de recompense strict materiale. Este vorba de decorațiile (*dona*) acordate soldaților de legiune: cele mai răspândite erau *hasta pura*, *vexillum* și/sau decorațiile în formă de disc (*phalerae*), care erau purtate peste armură, precum și *armillae* în formă de brățară. Cele mai importante decorații erau totuși coroanele: cea mai veche și valoroasă era *corona civica*-acordată pentru salvarea vieții unui alt cetățean roman(echivalentul ei modern ar fi Congressional Medal of Honor in SUA sau Victoria Cross in Marea Britanie). *Corona obsidionalis* era acordată soldaților care despresuraseră o garnizoană asediată (a fost acordată foarte rar). Dacă aceste coroane erau din frunze de stejar respectiv iarbă răsucită, *Corona muralis* și *corona vallaris* erau din aur și erau acordate primului soldat care escalada zidul sau parapetul unei cetăți inamice. Se mai acordau *corona navalis* pentru cel care captura o navă inamică și *corona aurea* pentru fapte de curaj deosebit.¹⁴ La acestea se adaugă modul în care permanent li se amintea soldaților de legiune de faptul că sunt romani și că sunt purtători ai unei civilizații menite să stăpânească. Romanii erau ferm convinși că *pax romana* este spre binele noilor supuși ce urmează a fi încorporați în Imperiu. Cucerirea este “*extinderea binecuvântărilor civilizației asupra popoarelor înapoiate*”¹⁵. De aceea armata romană însemna mult mai mult decât instrucție cotidiană, disciplină severă și războaie continue. Însemna însăși conceptul de *romanitas*, cu tot ceea ce implica ea. Este elocventă în acest sens partea din *De bello Gallico* în care Caesar descria cum la un moment dat și a admonestat soldații pentru că erau „*indisciplinați și aroganți, și că au crezut că pot avea o părere mai corectă despre mersul bătăliei și a victoriei decât comandanții lor; el(adică Caesar-n.n.) cerea de la soldați atât obediență și stăpânire de sine cât și curaj și determinare(...)*altfel nu ar fi romani*”¹⁶ Caesar, pune în evidență în acest pasaj calitățile cele*

¹³ Goldsworthy *op.cit.* p.95

¹⁴ Gilbert *op.cit.* p.169

¹⁵ Cicero, *Pro lege Manilia* 41

¹⁶ Iulius Caesar, *A gall haboru VII-52*, Szukits konyvek, Szeged, 1994, p.137

mai bune ale legionarului: obediență, stăpânire de sine, curaj și determinare. Toate acestea erau parte componentă a sistemului de valori romane implementate în mentalul colectiv al soldaților în special a acelor care proveneau din mediul provincial. Îndoctrinarea recruților și soldaților era un proces continuu începând cu limba de comunicare (exclusiv latina), continuând cu textul jurământului și cu romanizarea numelor soldaților. De asemenea, din punct de vedere religios, deși soldaților li se permitea să și adore divinitățile „naționale”, încetul cu încetul acestea au fost absorbite în marile sărbători ale armatei cum ar fi cele legate de fondarea Romei, ziua împăratului, ziua de 7 ianuarie (când veteranii primeau *honesta missione* și erau lăsați la vatră) sau zilele de 10 și 30 mai când erau decorate însemnele de legiune¹⁷. Cultul împăraților decedați și zeificați (în special dacă proveneau din rândurile armatei) era o altă componentă doctrinară menită să întărească acel *esprit de corps*. Individualismul nu era bine văzut în legiunea romană, fiind considerat un semn de slăbiciune, indisciplină chiar barbarie. Denumirea legiunilor era o altă metodă eficientă de îndoctrinare: nume ca *Italica, Macedonica, Gallica*, alternau cu epitete ca *Gloria Vitrix, Ferrata, Alaudae* care, dincolo de nume simple întăreau spiritul apartenenței¹⁸. Toate acestea aveau ca scop ca după pacificarea unui teritoriu, armata să poată acționa ca înlocuitor al vechii autorități și, mai important, să inițieze o romanizare rapidă mai ales unde nu exista o infrastructură locală pentru susținerea unei societăți de tip urban.¹⁹ În asemenea situații era normal ca armata să stabilească un cadru administrativ necesar în primul rând susținerii necesităților logistice ale armatei dar, și extinderea cât mai rapidă a rutelor comerciale menite să acopere costurile campaniilor militare. În provinciile considerate complet pacificate oficialii civili erau ajutați de legionarii cu titluri de *beneficarii* (scutiți de îndatoririle de serviciu) cu atribuții polițienești, vamale, controlul traficului fluvial sau pe uscat. În zonele rurale, soldații erau în multe cazuri singurii reprezentanți ai puterii imperiale. Un asemenea control militar al zonelor nou ocupate, și nu numai are explicația în observația lui Webster,²⁰ cum că ofițerii superiori, ca și clasele superioare ale societății romane, aveau un dezvoltat simț al destinului roman și un puternic sentiment a faptului că națiunea lor era singura menită să fie conducătorul lumii civilizate. Acest *credo* politic este subliniat de Virgilius în Eneida: *Alt neam-recunosc-crează statui mai frumoase și sculptează fața de face marmura să vorbească/ Există și avocați mai buni*

¹⁷ Pat Southern, *The Roman Army. A social and institutional history*, Santa-Barbara, Denver, Oxford, 2006, p.137

¹⁸ Ibidem p.150

¹⁹ G. Webster, *The imperial roman army of the first and the Second Centuries A.D.* University of Oklahoma Press 1998, p.269

²⁰ Ibidem p.281

și cei care descriu calea stelelor.../Dar meșteșugul tău romanule este să stăpânești/ Și nu uita-să domnești prin legi drepte/Cruță-l pe cel care s-a supus dar distruge-l pe rebel”²¹ Această este mentalitatea, bineînțeles idealizată, a soldaților de legiune: de la *miles*-ul de rând și până la *legatus legionis*. Nu există numai un simț al datoriei dar și faptul că modul de viață roman era singurul acceptabil și nu puteau înțelege acele populații care deși înțelegeau aceste idei refuzau să li se alăture. Atragerea elitelor barbare în rândurile armatei (prin unitățile auxiliare) și apoi în rândurile elitei politice era menit să sublinieze „*humanitas*”, sensul umanității și crearea unui sentiment egalitar între popoarele nou cucerite și latini.

La nivelul noilor provincii, urbanizarea era cea mai sigură metodă romanizare. Odată cu stabilirea noilor colonii se rezolvau de fapt două probleme: se crea o infrastructură urbană de tip roman și cea a demobilizărilor. Soldații lăsați la vatră primeau pământ și erau transformați în cetățeni respectabili. Pe termen lung se asigura nu numai romanizare zonei ci și crearea de noi circumscripții militare furnizoare de recruți. Dacă avem în vedere doar provincia Dacia putem observa cum prezența militară a schimbat radical nu numai economia zonei ci a creat cadre civilizaționale trainice: Apulum, Potaissa, Drobeta sunt exemple de orașe militare dezvoltate de pa urma construirii castrelor de legiune. Chiar dacă nu vorbeau latina elevată a lui Vergilius legionarii au adus un standard de viață nou: amfiteatre, temple, băi, infrastructură economică și de transport. Iar implicarea localnicilor în activitățile lor avea să asigure funcționarea pe termen lung a sistemului roman. În acest fel romanii nu realizau o subjugare militară-politică a teritoriilor nou cucerite dar, prin aportul soldaților de legiune aduceau beneficiile unei civilizații superioare în zone în care starea de conflict continuu era singura stare de „normalitate”.²² Legionarul roman devenea astfel nu numai un instrument al *pax romana* ci și creator de civilizație unică „europeană” și de unitate la care Uniunea Europeană contemporană doar visează.

Bibliografie:

1. Campbel, Brian, *War and society in Imperial Rome 31 BC–AD 284*, London-New York, Routledge, 2002.
2. Clausewitz, Carl von, *Despre război*, Iasi, Ed Antet, 2010.

²¹ Vergilius *Aeneida* 847-853, apud. Forisek Peter, *A Romai birodalom*, Editura TKK, Debrecen, 2008 p.67
Tu regere imperio populos, Romane, memento/(Haec tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
Parcere subiectis et debellare superbos.

²² Michael Simkins- Ron Embleton, *The roman army from Caesar to Trajan*, Osprey Publishing, 1984 p.27

3. Forisek Peter, *A Romai birodalom*, Editura TKK, Debrecen, 2008 .
4. Gilbert, François, *Le soldat romain, a la fin de la republique et sous le haut Empire*, Edition Errance, 2004.
5. Goldsworthy, Adrian, *Totul despre armata romană*, Buc, RAO, 2009.
6. Simkins, Michael, Ron Embleton, *The roman army from Caesar to Trajan*, Osprey Publishing, 1984
7. Southern, Pat, *The Roman Army. A social and institutional history*, Santa-Barbara, Denver, Oxford, 2006.
8. Webster, G., *The imperial roman army of the first and the Second Centuries A.D.* University of Oklahoma Press 1998